

Samenvatting en conclusies

In Nederland is op een klein oppervlak ruimte nodig voor wonen, werken en mobiliteit, terwijl tegelijkertijd de kwaliteit van de leefomgeving en de groene ruimte behouden moet blijven. Om de beschikbare ruimte zo effectief mogelijk te benutten, kunnen alle functies en kwaliteiten inclusief de extra wateropgave ten gevolge van klimaatverandering, het beste gelijktijdig en in samenhang worden gezien. Deze studie laat zien hoe optimalisatie van ruimtelijke toedeling van functies een zo duurzaam mogelijk Nederland op kaart kan zetten.

Duurzaamheid betekent dat Nederland mooi, veilig en vitaal blijft voor toekomstige generaties. Daarbij is het van belang op rijksniveau meer samenhang te brengen in de uitvoering van het al bestaande beleid voor bundelen van wonen en werken, stedelijke herstructurering, bescherming van Nationale Landschappen, bescherming van internationale natuur en aanpassing van het watersysteem (klimaatverandering). De nieuwe Wet op de ruimtelijke ordening (Wro) biedt hiervoor concrete mogelijkheden.

Alleen wanneer de ruimtevraag vanuit deze genoemde beleidsterreinen in samenhang (letterlijk) op de kaart wordt gezet, zijn doelstellingen op deze beleidsterreinen gelijktijdig haalbaar.

Het vorige kabinet heeft het MNP gevraagd een Tweede Duurzaamheidsverkenning uit te brengen. Om de resultaten voor het beleid zo concreet mogelijk te maken is de verkenning opgesplitst in twee delen; de interactie van Nederland met de wereld als geheel en de duurzaamheid van fysiek Nederland zelf. De tweede, hier voorliggende studie laat zien dat duurzaamheid in Nederland een vergaande versterking van samenhang in lopende beleidsdossiers vraagt. Dit sluit aan bij de inzet van het Coalitie-

akkoord waarin een zwaar accent wordt gelegd op 'samenhang'. Samenhang ligt aan de basis van 'duurzaamheid'. Waar samenhang verloren gaat, gaan in de fysieke ruimte onomkeerbaar kwaliteiten verloren voor toekomstige generaties.

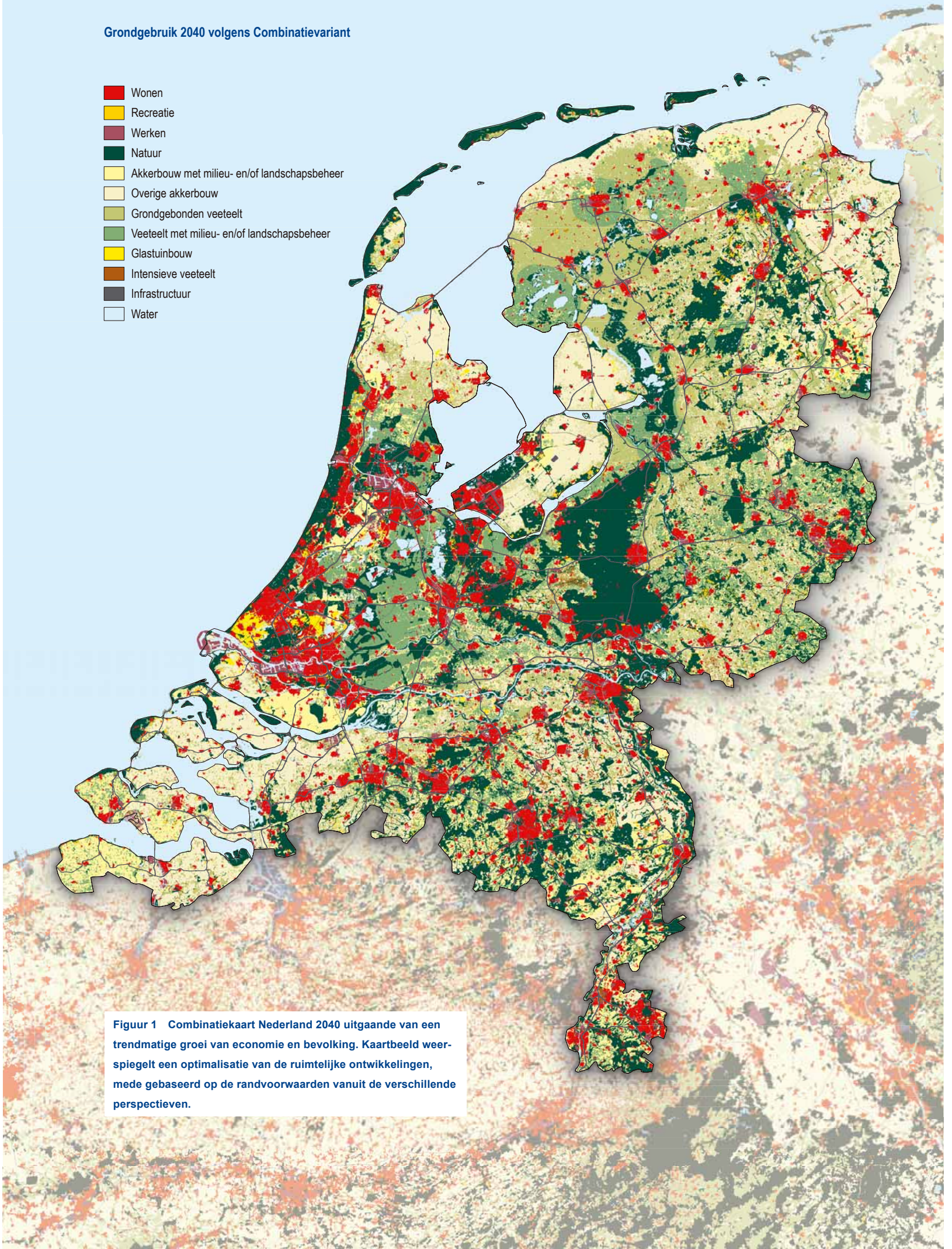
Politieke en bestuurlijke besluitvorming over de verschillende maatschappelijke thema's vindt in het huidige bestel overwegend plaats vanuit een sectorale, dus partiële invalshoek. Dit werkt deeloplossingen en fragmentatie in de hand. Om de huidige ruimtevraag te accommoderen en tegelijkertijd een hoogwaardig Nederland aan toekomstige generaties na te laten is meer samenhang en langetermijn-gerichtheid nodig. Als het gaat om de duurzaamheid van fysiek Nederland zijn de volgende thema's aan de orde:

1. klimaatverandering: overstromingsrisico's, wateroverlast, watertekort en verzilting;
2. biodiversiteit (soortenrijkdom natuur): samenhang en kwaliteit van ecologische hoofdstructuur- en Natura 2000-gebieden;
3. verkeer en vervoer: bereikbaarheid van de grote steden, congestie op de wegen, ongelijke verdeling van milieulasten over verschillende bevolkingsgroepen;
4. aantrekkelijke woonmilieus: kwantitatief en kwalitatief woningtekort (vooral locatie van de woningen: aanwezigheid van groen in steden en landelijk wonen) en betaalbaarheid;
5. internationaal vestigingsklimaat: beschikbaarheid van goed bereikbare bedrijventerreinen, aanwezigheid van hoogwaardige kantoorlocaties, internationale knooppunten (met name Schiphol) en aantrekkelijke woonomgeving;
6. verrommeling van het landschap.

Grondgebruik 2040 volgens Combinatievariant

- Wonen
- Recreatie
- Werken
- Natuur
- Akkerbouw met milieu- en/of landschapsbeheer
- Overige akkerbouw
- Grondgebonden veeteelt
- Veeteelt met milieu- en/of landschapsbeheer
- Glastuinbouw
- Intensieve veeteelt
- Infrastructuur
- Water

Figuur 1 Combinatiekaart Nederland 2040 uitgaande van een trendmatige groei van economie en bevolking. Kaartbeeld weerspiegelt een optimalisatie van de ruimtelijke ontwikkelingen, mede gebaseerd op de randvoorwaarden vanuit de verschillende perspectieven.

In deze studie is gezocht naar de zo gunstig mogelijke combinatie van de doelstellingen vanuit de thema's (beleidsterreinen), uiteindelijk resulterend in een kaartbeeld voor het Nederland van 2040. Het kaartbeeld geeft daarmee een ontwikkelingsperspectief waarbij de verschillende en talrijke beleidsdoelstellingen in de ruimte zijn geïntegreerd. Er zijn wellicht integrale kaartbeelden denkbaar die een nog betere combinatie van doelstellingen oplevert, maar die zouden dan alsnog gevonden moeten worden. Het kaartbeeld is daarmee geen 'blauwdruk' maar de voorlopig best denkbare oplossing. Uiteraard blijft de uitdaging om tot nog gunstiger combinaties te komen, bij (wederom) gelijktijdige beschouwing van alle beleidsterreinen en thema's.

Figuur 1 en 2 geven de kaartbeelden voor Nederland in 2040, wanneer een optimalisatie van de ruimtelijke ontwikkeling heeft plaatsgevonden uitgaande van een trendmatige, respectievelijk een hoge ruimtedruk en de randvoorwaarden vanuit de verschillende thema's (perspectieven).

De trendmatige ontwikkeling geeft een toekomst weer van matige economische (1,7 %) en bevolkingsgroei (naar ruim 17 miljoen in 2040). De ontwikkeling met 'hoge ruimtedruk' gaat uit van een economische groei van 2,1 % en een bevolking van bijna 20 miljoen mensen in 2040.

Veiligheid tegen overstromen

De kijkrichting Klimaat en veiligheid laat zien dat Nederland waarschijnlijk nog eeuwen bestendig is tegen klimaatverandering en zeespiegelstijging en dat structurele ruimtelijke maatregelen zoals het verschuiven van investeringen naar hoog Nederland of een sterk verbrede kustzone niet urgent zijn. De *Combinatiekaart* gaat derhalve uit van verdere investeringen in laag-Nederland, met name de Randstad en beperkt zich tot een gerichte differentiatie in de veiligheidsniveaus om daarmee enerzijds de schade- en slachtofferisico's te verminderen en anderzijds een robuuster veiligheidssysteem in het rivierengebied te bewerkstelligen. Gebieden met de laagste veiligheidsnormen blijven daarbij zoveel mogelijk gevrijwaard van verdere verstedelijking. Door de inzet van overstroombare dijken neemt naar verwachting de voorspelbaarheid van eventuele overstromingen toe en worden vooral de slachtofferisico's verder teruggebracht.

Adaptatie klimaatverandering

Hoewel er nog grote onzekerheden zijn rond de snelheid en omvang van de klimaatveranderingen en zeespiegelstijging op lange termijn, blijken vooral de afnemende mogelijkheden voor een vrije uitstroom van rivierafvoeren bepalend zijn voor de lange termijn houdbaarheid van Nederland. Wellicht moeten bij een zeespiegelstijging van ongeveer twee meter, structureel andere oplossingen worden gezocht voor de hoofd- en piekafvoer van de Rijn. Uitgaande van de

bovenkant van de KNMI-ramingen voor zeespiegelstijging, zou een dergelijke zeespiegelstijging op een termijn van twee tot drie eeuwen kunnen optreden. Vooral het dichtbevolkte benedenrivierengebied met steden als Rotterdam en Dordrecht is kwetsbaar. Om op lange termijn mogelijkheden open te houden voor aanpassingen in de afvoer en berging van de rivieren, zijn in de *Combinatiekaart* gebieden gereserveerd in het zuidwestelijke deltagebied, het rivierengebied en het IJsseldal en IJsselmeergebied. Deze ruimtelijke reservering maakt Nederland ook robuuster, mocht zich deze eeuw onverhoopt een versnelde zeespiegelstijging voordoen.

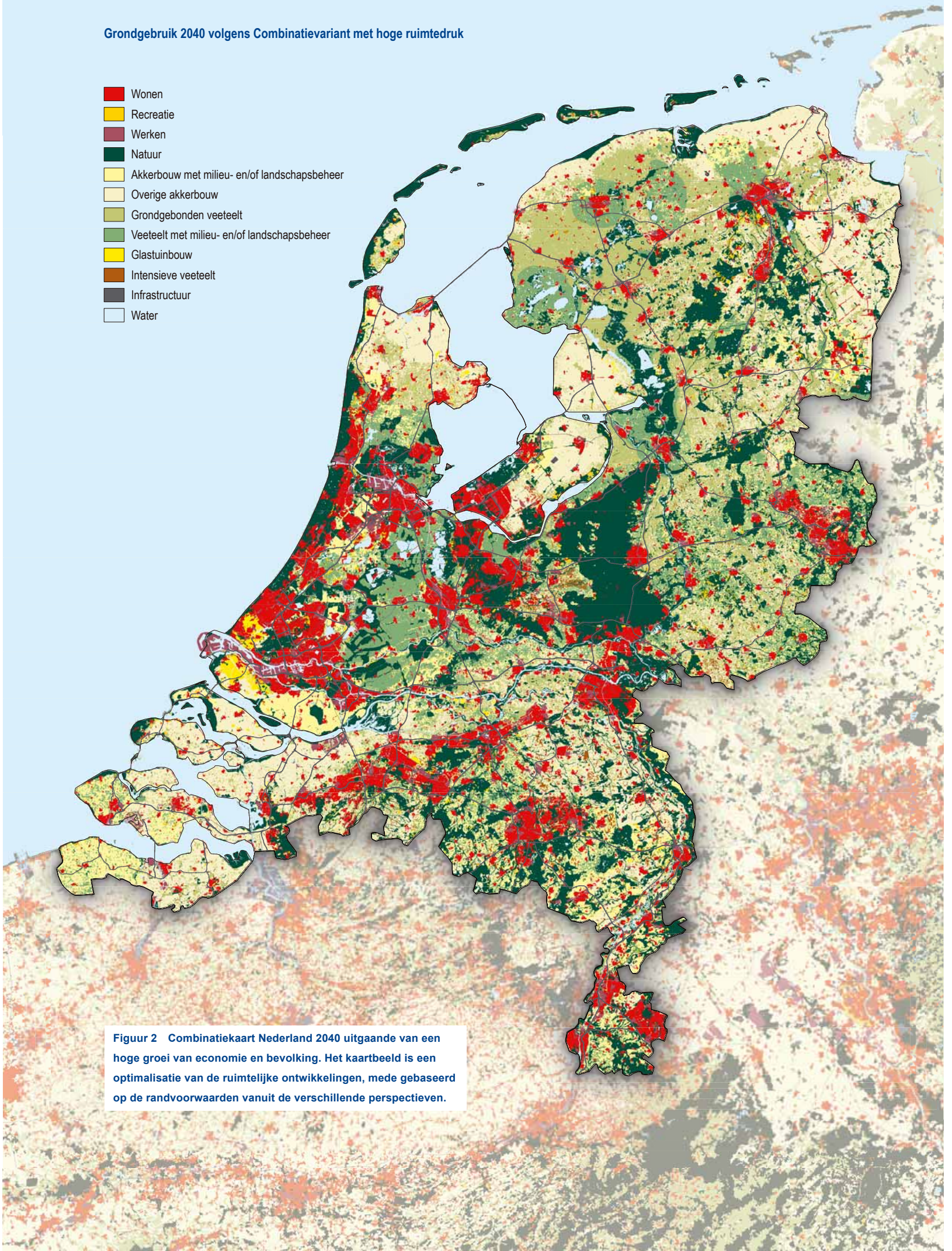
Voor laag-Nederland is een keuze nodig voor extra waterberging. Enkele (delen van) diepe droogmakerijen komen het meest in aanmerking. Dit vanwege de meekoppeling met het terugdringen van de zoutbelasting van het boezemwater, het tegengaan van de verdroging van omliggende natuurgebieden en de meerwaarde van vergroting van recreatiemogelijkheden en realisering van groene woonmilieus. Een gescheiden zoutwaterafvoersysteem kan een bijdrage leveren aan uitbreiding van waterrecreatie. Vanwege de geringe mogelijkheden en relatief hoge kosten voor latere aanpassingen (riolering, ruimte voor waterberging) is bij de ontwikkeling van nieuw stedelijk gebied uitgegaan van een robuust ontwerp met extra ruimte voor waterberging. Ook bij herstructurering in bestaand stedelijk gebied ligt hier een belangrijke opgave.

Biodiversiteit

Om te kunnen voldoen aan Europees beleid om bepaalde internationaal belangrijke habitats en soorten duurzaam te beschermen (het Natura 2000-netwerk) moet Nederland een aantal natuurgebieden versterken door deze uit te breiden en de milieudruk uit de omgeving te beperken. Deze uitbreidingen van de Natura 2000-gebieden zijn inpasbaar in de *Combinatiekaart*. Vooral de aan natte omstandigheden gebonden natuur krijgt een zwaarder

Grondgebruik 2040 volgens Combinatievariant met hoge ruimtedruk

- Wonen
- Recreatie
- Werken
- Natuur
- Akkerbouw met milieu- en/of landschapsbeheer
- Overige akkerbouw
- Grondgebonden veeteelt
- Veeteelt met milieu- en/of landschapsbeheer
- Glastuinbouw
- Intensieve veeteelt
- Infrastructuur
- Water

Figuur 2 Combinatiekaart Nederland 2040 uitgaande van een hoge groei van economie en bevolking. Het kaartbeeld is een optimalisatie van de ruimtelijke ontwikkelingen, mede gebaseerd op de randvoorwaarden vanuit de verschillende perspectieven.

accent (laagveenmoerassen, beeksystemen, de grote wateren en het rivierengebied) evenals het duingebied en de randen van de Veluwe en Utrechtse Heuvelrug.

Bereikbaarheid

Bundeling en intensivering van verstedelijking leveren aanzienlijke bereikbaarheidswinst op. Een ander voordeel van bundeling en intensivering is een kleiner stedelijk ruimtebeslag. Hiermee blijft de flexibiliteit in de ruimtelijke inrichting van Nederland behouden, zijn ruimtelijke reserveringen voor hoogwaterveiligheid gemakkelijker te maken (vermogen tot adaptatie aan klimaatverandering) en blijft de aantasting van landschapswaarden beperkt. Concentratie van verstedelijking is daardoor een belangrijk element in de *Combinatiekaart*.

Bundeling en intensivering hebben ook negatieve effecten. Het betreft vooral de (relatieve) afname van groen in en om de stad (recreatieve mogelijkheden) en de toename van geluidshinder. Ter compensatie is daarom voor landschap, toerisme en recreatie, op de *Combinatiekaart* ruimte gereserveerd voor de aanleg van extra oppervlaktewater en extra groen om de stad.

Bovenop de introductie van een kilometerheffing, levert ook de kwaliteitsverbetering van het openbaar vervoer een aanzienlijke bereikbaarheidswinst op. Beide instrumenten zijn dan ook in de *Combinatiekaart* opgenomen.

De kosten voor de overheid voor onderhoud en beheer van de huidige bebouwde omgeving (inclusief infrastructuur) zijn veel hoger dan de kosten voor functieverandering (inclusief de kosten voor herstructurering). Met een nieuw rekenmodel zijn de investerings- en beheerkosten van een drietal kijkrichtingen bepaald. De methode is echter nog experimenteel, zodat de resultaten als indicatief moeten worden gezien. Op termijn blijkt een compacte wijze van ruimtegebruik goedkoper dan het blijven bouwen op nieuwbouwlocaties. Het areaal bebouwd gebied neemt dan steeds verder toe, zodat ook de beheer- en onderhoudskosten ervan toenemen. Als niet voor compact bouwen wordt gekozen, dan levert dit op korte termijn enige besparing van investeringskosten op, maar leidt dit op de langere termijn tot hogere jaarlijks terugkerende beheerkosten. Er is dan dus sprake van een afwenteling op volgende generaties.

Kwaliteit fysieke woonomgeving

Wanneer rekening wordt gehouden met wensen ten aanzien van ruim en groen wonen, wordt duidelijk dat het grotere ruimtebeslag en de verstedelijking in aantrekkelijke landschappen op veel indicatoren een ongunstiger score laat zien dan bij een trendmatige ontwikkeling. Bouwen in fors lagere dichtheden dan die gerelateerd zijn aan de huidige woonwensen gecombineerd met een minder restrictief beleid voor wonen en werken, levert dus veel spanningen op met andere duurzaamheidsvraagstukken.

Ten opzichte van het Trendscenario vindt in de Combinatiekaart meer overheidssturing op verstedelijking plaats en worden aantrekkelijke gebieden als Nationale Landschappen en stedelijke bufferzones gevrijwaard van verstedelijking. In en om de Randstad is ruimte om in de directe omgeving van steden nieuwe groene woonmilieus te ontwikkelen. Om de kwaliteit van de fysieke woonomgeving te verbeteren, niet alleen van nieuwbouw maar ook van de bestaande woningvoorraad, is in de *Combinatiekaart* extra oppervlaktewater en extra groen om de stad opgenomen.

Internationaal vestigingsklimaat

Het perspectief vestigingsklimaat gaat er van uit dat alleen de Noordvleugel van de Randstad een internationaal vestigingsklimaat heeft dat zich kan meten met de Europese subtop (Barcelona, München). Daarom is een groot deel van de verstedelijking van West-Nederland rondom Amsterdam geconcentreerd. Dit heeft echter een negatief effect op de andere stadsgewesten en op natuur, landschap en water rondom Amsterdam. Omdat bovendien binnen de Nederlandse bestuurlijke verhoudingen een

dergelijke eenzijdige inzet op Amsterdam niet waarschijnlijk is, is deze in de *Combinatiekaart* niet opgenomen.

Uitplaatsing van een deel van de capaciteit van Schiphol naar een (iets naar het noordoosten verschoven) vliegveld Lelystad leidt tot verbetering van de leefomgevingskwaliteit rondom Amsterdam en per saldo ook binnen Nederland. Deze uitplaatsing is daarom in de *Combinatiekaart* opgenomen.

Kwaliteit van het landschap

Het perspectief landschap, toerisme en recreatie vraagt een restrictief verstedelijkingsbeleid in de Nationale Landschappen en stedelijke bufferzones. Dit is in de *Combinatiekaart* overgenomen. Ook is de aanleg van extra groen om de stad en extra oppervlaktewater opgenomen om negatieve effecten van bundelings- en intensiveringsstrategieën te verminderen.

Vanuit het perspectief landschap, toerisme en recreatie is in de *Combinatiekaart* de extra inzet op agrarisch landschapsbeheer overgenomen. Deze extra inzet vindt plaats in de Nationale Landschappen, de veenweidegebieden, een zone

Tabel 1: Overzicht effecten Combinatiekaart (trendmatige ruimtedruk) ten opzichte van de trendmatige ontwikkeling

Duurzaamheidsindicatoren	Combinatie-variant	Toelichting
Veiligheid tegen overstromen	■	Differentiëren in veiligheidsniveaus, inzet overstroombare dijken en verstedelijking in laag Nederland concentreren in gebieden met de hoogste veiligheidsniveaus en beperkte stedelijke uitbreiding rivierengebied
Adaptatie aan klimaatverandering	■	Behoud zoekruimte in overstromingsgevoelige gebieden en meer blauw in en om de stad geeft extra mogelijkheden voor waterberging
Biodiversiteit	■	Uitbreiding van Natura 2000, extra groen om de stad en agrarisch milieu- en landschapsbeheer in beïnvloedingsgebieden en Nationale Landschappen
Bereikbaarheid	■	Door bundeling wonen en werken dicht bij elkaar
Kwaliteit fysieke woonomgeving	■	Meer groen en water om de stad en toename kwaliteit agrarisch cultuurlandschap, minder geluidhinder Schiphol. Door intensivering meer druk op kwaliteit fysieke leefomgeving.
Ruim en groen wonen	■	In en om de Randstad is enige ruimte om in de directe omgeving van steden nieuwe groene woonmilieus te ontwikkelen.
Internationaal vestigingsklimaat	■	Meer groen en water om de stad en toename kwaliteit agrarisch cultuurlandschap, minder geluidhinder Schiphol
Kwaliteit van het landschap	■	Ontzien gebieden met veel landschapskwaliteit bij verstedelijking en intensivering landbouw, meer groen en water om de stad, meer agrarisch landschapsbeheer en sanering verspreide glastuinbouw en intensieve veehouderij
Ruimtelijke segregatie	■	Effect wijkt nauwelijks af van effect bij trendmatige ontwikkeling

van 5 km rondom de grotere steden en in de stedelijke bufferzones. Uitgangspunt hierbij is dat de komende hervorming van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid van de EU een forse verschuiving mogelijk maakt van het huidige systeem van landbouwbedrijfstoelagen naar een stelsel van beloning van maatschappelijke taken door de landbouw. Dit biedt financiering van het agrarische landschapsbeheer in deze gebieden alsmede van aanvullende milieumaatregelen in de beïnvloedingsgebieden van de Natura 2000-gebieden. Ook zijn in de *Combinatiekaart* de intensieve vormen van landbouw (glastuinbouw, intensieve veehouderij) meer geconcentreerd.

De effecten van de *Combinatiekaart* scoren ten opzichte van de trendmatige ontwikkeling voor veel van de indicatoren positief (Tabel 1). Bij een hogere ruimtedruk (behorend bij hogere economische groei) wordt de score op de indicatoren minder gunstig.

Uit deze kaartbeelden en de onderliggende analyse van mee- en tegenkoppelingen zijn de volgende (hoofd-) conclusies getrokken:

- Om de functies wonen, werken, mobiliteit en groene ruimte in de fysieke leefomgeving in te passen en tegelijkertijd de kwaliteit van die leefomgeving voor zowel de huidige als de toekomstige generaties te behouden, is het nodig die functies en kwaliteiten meer in samenhang te bezien. Alleen dan zijn de doelstellingen op de verschillende beleidsterreinen gelijktijdig haalbaar en kan gesproken worden van een meer duurzame inrichting.
- Vergroting van de samenhang tussen verstedelijking en infrastructuur en de vergroting van de samenhang tussen veiligheid tegen hoogwater en natuur- en landschapsontwikkeling bieden de meeste meerwaarde. Ook doen zich belangrijke meekoppelingen voor tussen landbouw en natuur- en landschapskwaliteit en zelfs tussen veiligheid tegen hoogwater en vestigingsklimaat.
- De bestaande beleidsintenties bieden voldoende mogelijkheden om een duurzame inrichting van Nederland dichterbij te brengen. Dit vraagt echter wel om een krachtdadige uitvoering van deze beleidsintenties op de lagere bestuurlijke schaalniveaus en om een goede afstemming met Europees beleid. Planologische duidelijkheid en handhaving van gegeven bestemmingen zijn een belangrijke voorwaarde voor een duurzame fysieke leefomgeving. In structuurvisies op basis van de nieuwe Wro kunnen voor zaken die van rijksbelang zijn (“decentraal wat kan, centraal wat moet”) worden geregeld, en voorzien worden van een afrekenbare uitvoeringsagenda. Uit duurzaamheids oogpunt zouden

baten die in de verdere toekomst liggen in de politieke besluitvorming zwaarder moeten meewegen.

- Bundeling en intensivering van verstedelijking levert aanzienlijke bereikbaarheidswinst op. Bij gematigde ontwikkeling van mobiliteit en congestie is deze winst groter, dan de winst die bereikt wordt door de voorgestelde investeringen in het wegennet zoals die voorgesteld worden in de Nota Mobiliteit. Investerings in infrastructuur worden efficiënter wanneer deze investeringen plaatsvinden in de volgorde: ruimtelijk beleid (bundelen en verdichten) – beprijzen – uitbreiding infrastructuur.
- Met name in de *Hoge Ruimtedruk variant* tekent zich een ruimtelijke opschaling van de Randstad af. Het nieuwe stedelijke gebied loopt dan als een grotere Randstadring vanuit de kustzone, naar Rotterdam, de Brabantse stedenrij, Nijmegen, Arnhem en via Amersfoort naar Almere, Amsterdam.
- Op termijn is een compacte wijze van ruimtegebruik goedkoper dan het blijven bouwen op nieuwbouw

locaties, omdat de beheer- en onderhoudskosten (infrastructuur, rioleringen, etcetera) minder toenemen. De hogere beheerkosten bij niet-compact bouwen worden afgewenteld op de overheid en toekomstige generaties.

- In de *Combinatiekaart* verschuift de glastuinbouw in West-Nederland deels naar de flanken van de Randstad. Om de hoge ruimtedruk in West-Nederland te verlichten, zijn glastuinbouwlocaties elders in Nederland te overwegen.
- Voor natuur zijn er veel mogelijkheden voor meekoppeling in het rivierengebied (reservering verbreding IJssel, bypass Kampen, bypass Dordrecht), in het IJsselmeergebied en in de oostelijke helft van het Groene Hart; inundatie diepe droogmakerijen, beperken doorspoelbeheer (doorspoelen met zoet water van elders om zout kwelwater af te voeren), ontwikkeling veenmoerassen.
- Planologische duidelijkheid en daarmee beheersing van de agrarische grondprijzen, is een noodzakelijke voorwaarde voor behoud en ontwikkeling van de grondgebonden landbouw als beheerder van het cultuurlandschap (Nationale Landschappen) en van een schone buffer in de beïnvloedingsgebieden rondom Natura 2000-gebieden. Binnen deze gebieden is financiële compensatie nodig voor agrarisch landschapsbeheer respectievelijk agrarisch milieubeheer.

Het Europese landbouwsubsidiebeleid, het beleid voor de Nationale Landschappen en het beleid voor de Natura 2000-gebieden bieden hiervoor in onderlinge samenhang de mogelijkheden. De herziening van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de EU in 2013 is hiervoor een essentiële, maar onzekere factor. Naast Europese zal tevens Nederlandse medefinanciering nodig zijn.

Beleidsacties op korte en langere termijn

Om de samenhang tussen de sectorale beleidsthema's te vergroten en daarmee duurzaamheidswinst te boeken zijn op de korte en langere termijn concrete beleidsacties nodig. Tabel 2 vat de hierboven beschreven mogelijke beleidsacties samen.

Om deze acties uit te voeren is geen totaal nieuwe beleidsvisie nodig. De Nota Ruimte en verschillende andere beleidsnota's bevatten al veel beleid dat deze richting opgaat. De Monitor Doelbereik Nota Ruimte laat echter zien dat doelbereik niet altijd is geborgd. Daarnaast blijkt uit de onderliggende studie dat met name voor de veiligheid tegen hoog water op de langere termijn en voor de internationale natuurverplichtingen verdergaand beleid nodig is.

Tabel 2: Overzicht mogelijke beleidsacties

	Al op kortere termijn (vóór 2010)	Langere termijn (na 2010)
Samenhang tussen verstedelijking, klimaat (veiligheid) en biodiversiteit	<ul style="list-style-type: none"> Planologisch reserveren IJsselvallei, IJsselmeer, Volkerak-Zoommeer, Grevelingen Opstellen randvoorwaarden voor stedelijke uitbreidingen (o.a Almere, Kampen, Deventer, Zutphen, Dordrecht) Robuust ontwerp herstructurering en nieuw stedelijk gebied (riolering, waterberging) Differentiatie in veiligheidsnormen + randvoorwaarden nieuwe stedelijke ontwikkelingen Internationale afspraken rivierafvoerbeheersing Planologische veiligstelling EHS en Natura 2000 Uitbreiding Natura 2000 en bijstelling aankoopbeleid EHS Internationaal communiceren dat Nederland 's werelds veiligste delta is 	<ul style="list-style-type: none"> Versterking samenhang ruimtelijke ontwikkelingen delta - rivierengebied - IJsseldal en IJsselmeergebied Verstedelijking afstemmen op gedifferentieerde veiligheidsnormen Versneld op orde brengen dijken + aanleggen overstroombare dijken Compenseren agrarisch milieubeheer beïnvloedingsgebieden Verbeteren waterkwaliteit grote wateren
Samenhang tussen verstedelijking, infrastructuur en kwaliteit woonomgeving	<ul style="list-style-type: none"> Introductie landelijke (naar tijd, plaats en milieukeurmerken gedifferentieerde) kilometerbeprijzing Operationaliseren doelstelling voor intensivering bestaand bebouwd gebied Ambitie doelstelling bundelingsbeleid vergroten Extra groen om de stad; integratie met waterbeheersing Aanpak geluidhinder langs stedelijk en provinciaal wegennet Stimulering meervoudig ruimtegebruik Behoud groene ruimten in en tussen steden 	<ul style="list-style-type: none"> Nieuw oppervlaktewater creëren
Samenhang tussen landbouw, natuur- en landschapskwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> Planologische veiligstelling Nationale Landschappen, stedelijke bufferzones, veenweiden Concentreren glastuinbouw, intensieve veehouderij, boomteelt, bollenteelt Meer regie nieuwe bedrijventerreinen 	<ul style="list-style-type: none"> Vergoeden agrarisch landschapsbeheer
Samenhang tussen beleid, uitvoering en handhaving	<ul style="list-style-type: none"> Planologische duidelijkheid en handhaving Mogelijkheden nieuwe Wro benutten voor zaken van rijksbelang Ombouwen Fonds Economische Structuurversterking tot Fonds Duurzame Structuurversterking 	<ul style="list-style-type: none"> Herziening Gemeenschappelijk Landbouwbeleid benutten voor agrarisch landschaps- en milieubeheer

